

nema drugoga raja do onoga, koji si možemo sami stvoriti na zemlji. Ergo bibamus! Veselimo se! Da se uzmožeš veseliti, treba novaca, kojih ti možda nemaš. A ti ih uzmi! Da ih mogneš uzeti, treba ukloniti one, koji ih imaju. Pa ti ih ukloni!

*

Vi, gospodo, vjerujete u nevidljivo. Ponosite se time! Toj vjeri dugujete, što imate idealâ, a vama će imati da zahvali Jugoslavija, što će ona jednoga dana preuzeti svoju kršćansku i slavnu ulogu, oslobođena od pogubnih nauka, koje joj danas kopaju grob.

PRIRODOSLOVNE ZNANOSTI I NAZIRANJE NA SVIJET.

Duhovne znanosti (filozofija u užem smislu) nadvisuju svojim predmetom prirodoslovne znanosti, pa se je njima kud i kamo teže baviti nego ovima, jer nas vode u dubine duševnoga svijeta, gdje se teško snalaze i najjači umovi. K tome dolazi još i to, što je nematerijalno i duhovno za čovjeka spoznatljivo jedino onda, ako se obuče u osjetne haljine. Za to je već Aristotel rekao, da je mišljenje bez fantasme nemoguće.

I za filozofa je bit tvari (materije), od koje je sagrađeno nebo i zemlja, velika zagonetka, možda i veća nego pitanje duha.

Koliku je zabunu u mišljenje o tvari unio samo radij! Fizičar P. Erman je znao reći: „Materija je nešto, što se krije u prostoru“. U tom ima mnogo istine. Dok nam je naš nutarnji duševni život tako jasna činjenica, da ju je Descartes postavio kao ishodište svoj filozofiji u riječima: „Cogito, ergo sum“ (Ja mislim, dakle opstojim), dotle s druge strane ima

filozofâ, koji ne mogu nikako izaći iz svojeg nutarnjeg svijeta pa sav vanjski svijet smatraju samo proizvodom svoje svijesti, projekcijom svoje nutarnjosti. Dakako s ovakovim filozofima, koji sumnjaju i u stvarni opstanak vanjskog svijeta, ne može biti pametnog razgovora, a kamo li govora o prirodoslovnoj znanosti. Jer na svakom koraku ovakovog mudrovanja strši kao avet pitanje: a da li to zbilja opstoji — ili je to samo utvora mojeg duha? Htjeli ne htjeli mi se na tvarnu narav spotičemo na svakom koraku. O nju će udariti glavom, ako ne pazi, i najzasukaniji idealist. Opstojnost živčanog sustava, sjetilâ, ekstremitetâ, mozga jest najodrešitiji protest proti tvrdnji, da ne opstoji stvarni svijet.

Tu činjenicu ne mijenja ni ona istina, da vanjski svijet ulazi u našu dušu zamjećivanjem, osjećanjem, maštom i drugim duševnim radnjama. No ne smijemo zaboraviti, da prirodoznanstveni istraživač ne barata sa zamjedbama, sa odrazima u svijesti — nego sa žicama, retortama, spektroskopima, dalekozorima itd.; sve su to sprave, kojima se ne dopire do sadržaja ljudske svijesti, nego do tvarnih predmeta. Dualizam, kako se očituje u subjektu i objektu, u mišljenju i bitisanju, u duhu i tvari ne daje se time ukloniti, da se po t. zv. filozofiji identiteta sve stvarno pretvori u duhovno, ili da se po modernom monizmu sve duhovno pretvori u stvarno. Tome se odlučno protive prirodoslovne znanosti, jer niti mogu, na temelju svojih rezultata, pristati uz apsolutni idealizam niti uz mehanički monizam. I u tom se, uza svu svoju međusobnu neovisnost i samostalnost, slažu filozofija i prirodoslovne znanosti.

Pošto smo to ustanovili, nastaje pitanje: Da li se na istinama ustanovljenim istraživanjem prirode može sagraditi naziranje na svijet u svem svom opsegu? Jeli spoznaja prirode sama za sebe dostatna, da na temelju uzročnog zakona dopremo do spoznaje pra-

uzroka ili zadnjeg uzroka sveg bivstvovanja i događanja? Baš to, što ima danas istraživača prirode, koji si iz svog naučnjačkog rada stvaraju nazor o svijetu — na pr. Mach, Ostwald, Häckel, Verworn, Driesch, I. Reinke — dokazuje dvoje: prvo, da je potrebno, da se nađe jedno jedinstveno tumačenje svijeta na temelju uzročnosti; drugo: da je potrebna metafizika, ako hoćemo, da zgrada našeg znanja bude savršena. I sami prirodoslovci moraju priznati, da odmah, čim stanu govoriti o svijetu — postaju pravi metafizičari. Jer metafizika je znanost, koja ispituje i traži zadnje uzroke svega, što opstoji. I stoga, čim prirodoslovac stane ispitivati te zadnje uzroke, odmah ostavlja polje svoje znanosti i prelazi na polje druge znanosti.

Sa žalošću valja priznati, da većina nazora o svijetu, što su se pojavili, ne mogu odoljeti filozofijskoj kritici, dakle kritici one znanosti, koja je jedina pozvana stvarati naziranje na svijet. Općenito valja reći, da se u većini od prirodoslovaca zamišljenih nazora o svijetu opaža monizam i gotovo patološki strah od priznanja Boga t. zv. teofobija. A monizam, kako smo vidjeli, uništava prirodoslovne znanosti ili bolje rečeno: one dolaze baš do protivnog zaključka, nego što je monizam — a to je dualizam. Pa ako izvoili iz prirodoznanstvenih rezultata yode do priznanja umnog, duhovnog, osobnog vrhovnog uzroka — zašto se tog bojati? Ili je zar mudrije samovoljno nijekati nešto što nas logička nužda sili da priznamo?

Drugi opet iznose svoje naziranje na svijet kao plod egzaktne znanosti. Pristaše Ernsta Macha osuđuju svaku metafiziku i vele: zadaća je znanosti jedino u tom, da se činjenice skupe, razjasne i što jednostavnije opišu. Na žalost niti se sami naučenjaci ne drže te svoje teorije. Jer baš sam se Mach nije zadovoljio u svom djelu: „Beiträge zur Anal. se der Empfindungen“ (5. izd. 1906.) tim, da razjašnjuje i opisuje činjenicu,

nego je postavio kao uzrok svih osjećaja „monizam volje“, dakle tražio njihov zadnji uzrok, upustio se u metafiziku, tako, da je L. Beer na temelju tog djela napisao knjigu: „Die Weltanschauung eines modernen Naturforschers“ (1903.). Tako su isto nedosljednji Büchner — a osobito Häckel, koji je svoje „Welträtsel“ napisao sa očitom tendencijom, da napadne Boga, vjeru — a sve to prikazuje kao tobožnje rezultate egzaktne znanosti.

Dobro kaže zaslužni botaničar E. Dennert: „Sasvim je krivo govoriti o svjetovnom naziranju modernog istraživača prirode, kao što je smješno govoriti o svjetovnom nazoru modernog pravnik; jer nema netko nazor o svijetu zato, što je prirodoslovac ili pravnik, nego zato, jer je čovjek, jer je filozof“. I zaista, ako promotrimo razne svjetovne nazore, koji su se pojavili kao rezultati prirodoznanstvenog istraživanja, vidjeti ćemo, da nemaju među sobom ništa zajedničko, osim tog, što otklanjaju Boga i dušu, Crkvu i kršćanstvo, inače vlada najveća zbrka. Tomu mora biti negdje uzrok. A taj je, kako će svakom biti jasno, u jednostranosti, koja se opaža u tom, što učenjaci preziru filozofiju, koja je isto tako znanost kao i prirodoslovne znanosti, pa hoće da stvore nazor o svijetu samo na temelju načela mehaničko-energetskih. To je isto tako, kao kad bi cipelar htio načiniti cipelu po onim pravilima, po kojima pekar mijesi i peče kruh. Sila i energija, tvar i gibanje samo su dio svijeta, a ne cio svijet. Prirodoznanac se smije upustiti u raspravljanje o naziranju na svijet samo onda, ako osim svoje specijalne struke prouči i polja drugih znanosti te ako oboružan filozofskom izobrazbom znade prodrijeti u teške probleme o svijetu. Za izgradnju nazora o svijetu nije dostatno samo kamenje, koje je našla prirodoslovna znanost, nego i ono, što nalazi povijest filozofije i religije, etika i psihologija, umjetnost i duševna kultura — jednom riječi, valja obuhvatiti sav vanjski i nutarnji život čovjeka, valja se izdići nad

sva polja ljudskog istraživanja i odatle promatrati rezultate svih grana ljudskog života i rada i onda istom stvoriti jedinstveni sud o svem onom, što nas okružuje. Uz takvu metodu ne ostaje ni teizam ni kršćanstvo kratkih rukava.

Još valja nešto veoma važno da istaknemo. Dvije se stvari naime ne smiju smatrati kao jedna: konstruirati sliku svijeta nije isto što i stvoriti nazor o svijetu, stvoriti pojam o svijetu. Slika svijeta jest spoznaja, kojom si mi predočujemo svijet na temelju svih dosadanjih rezultata u istraživanju prirode. Nazor o svijetu jest spoznaja, koja sadržaje same bitne oznake svijeta tako, da nam je on jasan po svojim zadnjim uzrocima. A to su odgovori na pitanja: Odakle svijet? Zašto je? Kakvu svrhu ima? itd.

Kad se radi o tom, da dobijemo istinitu sliku o materijalnom svijetu, onda tu imaju prvu riječ prirodoslovne znanosti. One su pozvane, da svojim egzaktnim sredstvima i metodama dadu vjernu sliku o gradnji, strukturi, silama i međusobnom vezu onoga, od čega je sačinjena živa i neživa narav. One nas tim sve bliže vode istini, koja sastoji u tom, da slika, što ju mi u duši nosimo o svijetu, bude potpuno jednaka svijetu, koji izvan nas opstoji. Da se prirodna znanost u tom svom radu ne smije zadovoljiti samo sa opisivanjem činjenica, vidi se odatle, što su se prirodoslovci — osjećajući neumoljivu potrebu zakona uzročnosti — stvorili željezni skelet temeljnih principa, na koje se mora postaviti svako specijalno istraživanje, i na koje se moraju osloniti sve više manje vjerojatne hipoteze i teorije.

No ako ovi principi i čuvaju istraživaoca prirode od zablude, ipak se ne može reći, da nas oni vode k sigurnoj istini o slici svijeta. Sjetimo se, kolika je pogibelj zaprijetila dosada stvorenoj slici svijeta iznahašćem i proučavanjem elektrona i radiuma. Ovakove nenadane pogibelji upozoruju učenjaka, da bude čedan u postavljanju teorija, jer mu kakvo novo, nenadano otkriće može da poruši svu zgradu njegovog mišljenja.

O nedovršenoj slici svijeta ima i ne malu riječ „Naravna filozofija“, koja je zbog fantastičke ideologije Hegela i Schellinga izašla u prirodoslovaca na za glas. No danas je — zaslugom nekih učenjaka, na pr. kemičara Ostwalda (Vorlesungen über Naturphilosophie) i botaničara J. Reinke-a (Philosophie der Botanik) opet dobila ugleda i kod naučenjaka prirodoslovnih. Na temelju načela naravne filozofije može prirodoslovni učenjak kao filozof na temelju svagdanjih opažanja izreći svoje mišljenje o svijetu, o stvari i sili, o životu i duši, o Bogu i naravi — tako, da se to mišljenje ne može smatrati tek pustim nagadanjem ili mnijenjem. O tome u drugoj prigodi.

Dakovo.

G. Galović.

PABIRCI.

BELGIJA PROTI ANTIKLERIKALIZMU.

Tournaiski liberalni zastupnik Janson, veoma istaknuto lice belgijske liberalne stranke, piše u jednim bruxelleskim novinama: „Da je u studenom 1918. vlada prešla sasvim u ruke opozicije liberalne i socijalističke, ta bi vlada već nakon nekoliko tjedana bila posve nemoćna da riješi nebrojene i često neslućene teškoće, na koje je nailazilo i nailazi belgijsko ministarstvo. No to još nije sve! Da je sva vlast došla u ruke ljevičarima, odmah bi iskršle sve konzervativne sile pa nastojale da unište čitavo djelo obnove(!). Na nesreću Belgije zametnuo bi se boj žestok i silovit sa strankom, koja još raspolaže velikom snagom, a ne bi nipošto htjela da se odrekne utjecaja u vođenju poslova zemlje . . . Uništila bi se mnoga dobra